

УДК 374.7

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/49-2-39>

Ганна ШЕВЧУК,

orcid.org/0000-0002-9688-2305

кандидат історичних наук,

доцент кафедри педагогіки та інноваційної освіти

Національного університету «Львівська політехніка»

(Львів, Україна) *gannanulp@gmail.com*

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ В УКРАЇНІ: ОСНОВНІ ЗАСАДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті досліджено основні засади освіти дорослих в Україні, визначено її особливості та складники. Розглянуто сутність поняття «освіта дорослих» та інших термінів у цій сфері. Опрацьовано законодавчу базу, що регулює освіту дорослих в Україні. Проаналізовано положення міжнародних нормативних документів стосовно розвитку навчання дорослого населення та принципи європейської політики у реалізації освіти впродовж життя. Також акцентовано увагу на необхідності ухвалення спеціального закону, який визначатиме засади функціонування освіти дорослих, та узгодженні його з іншими нормативно-правовими актами, що стосуються освіти дорослих. Проаналізовано особливості різних форм освіти дорослих: формальної, неформальної та інформальної. Обґрунтовано необхідність розвитку освіти впродовж життя з погляду адаптації української освітньої політики до міжнародних норм і цінностей.

У сучасному, швидко змінюваному світі, основу розвитку якого складають високотехнологічні галузі, людина повинна мати постійний доступ до освітніх ресурсів, щоб не опинитися на периферії соціально-економічного розвитку. Розвиток безперервної освіти дозволяє вирішувати багато соціальних і економічних завдань, найбільш важливими з яких є застосування нових технологій, підвищення продуктивності праці, можливість поєднувати соціальну реалізацію особистості та успішну кар'єру. Створення в Україні умов для широкого залучення різних категорій дорослого населення до освіти впродовж життя є пріоритетним із погляду забезпечення конкурентоспроможності на ринку праці.

Проаналізовані у дослідженні особливості навчання впродовж життя визначають і перспективи його розвитку. Оскільки освіта дорослих є гнучким простором, то вона буде ефективною лише за умови постійної актуалізації відповідно до потреб здобувачів освіти. При цьому ключовим фактором є оцінка діяльності провайдера освітніх послуг із позицій задоволеності здобувача освіти своїм місцем на ринку праці. Акцент у процесі освіти дорослих має ставитися на розвитку тих навичок і професійних компетентностей, які потрібні суспільству, а точніше – роботодавцям. Найважливіша функція освіти дорослих полягає в тому, що вона відкриває перед людиною можливість залишатися компетентною у професійній сфері протягом усього трудового життя.

Ключові слова: освіта дорослих, безперервна освіта, освіта впродовж життя, компетентність, здобувачі освіти.

Anna SHEVCHUK,

orcid.org/0000-0002-9688-2305

Ph.D.(History),

Associate Professor at the Pedagogy and Social Management Department

National University "Lviv Polytechnic"

(Lviv, Ukraine) *gannanulp@gmail.com*

ADULT EDUCATION IN UKRAINE: MAIN PRINCIPLES AND PERSPECTIVES

The article contains a research of the main principles of adult education in Ukraine, determines its peculiarities and constituents. It reviews the essence of such notions as "adult education" and other terms in this domain. The author focuses on the laws that regulate the adult education in Ukraine. The article analyses the norms of international regulations governing the development of the grown-ups education and to the principles of the European policies for the lifelong learning provision. Special attention is paid to the need to adopt a special law setting the principles for the adult education functioning, and to agree it with other statutory regulations related to the adult education. The author analyzes the peculiarities of the different forms of the adult education: formal, non-formal and informal. The text provides justification for the need to develop lifelong education from the standpoint of adapting the Ukrainian educational policy to the international norms and values.

In the modern rapidly changing world based on high-technological industries, a person should have constant access to educational resources in order to stay afloat of the social and economic development. The development of lifelong learning allows achieving many social and economic goals, the major ones being the implementation of new technologies, the increase of labour productivity, the possibility to combine an individual's social fulfillment and successful career.

From the perspective of competitive advantages on the labour market, it is of high priority to create conditions for vast engagement of adult population to lifelong learning.

The peculiarities of the lifelong learning, as analyzed in the research, determine the perspectives of its development as well. As the adult education is a flexible space, it will be effective only if based on constant actualization to the educatees' needs. With that, the key factor is an evaluation of the education service provider's activity from the perspective of an educatee's satisfaction with their position on the labour market. The educational process shall focus on developing the skills and professional competences demanded in the society, namely – among the employers. The most crucial function of the education is to give an individual a possibility to remain competent in their professional domain throughout their whole labour life.

Key words: adult education, lifelong learning, lifelong education, competence, educatees.

Вступ. В умовах інтеграції України до європейського та світового просторів вагомими факторами розвитку є людський капітал та інтелектуальний потенціал. Стрімкий розвиток інформаційного суспільства, соціально-економічні виклики, вплив глобалізації вимагають від фахівців різних галузей постійної актуалізації знань, опанування новими навичками та компетентностями. Тому одним із найважливіших завдань реформування системи освіти в Україні є забезпечення її безперервності. Реалізації цих вимог сприяє становлення і розвиток системи освіти дорослого населення, утвердження принципів освіти впродовж життя.

Поява нових професій, нетривалі трудові відносини і технологічні інновації посилюють потребу фахівців відповідати вимогам ринку праці і гнучко реагувати на динаміку соціально-економічного розвитку. Сьогодні демографічний склад трудових ресурсів постійно змінюється, а отже, і посилюється конкуренція за робоче місце. Підприємства висувають високі вимоги до кваліфікації своїх працівників. Підвищуються вимоги до професійної компетентності у будь-якій сфері діяльності. У зв'язку з цим навчання дорослого населення на основі утвердження принципів безперервності освіти, постійного вдосконалення знань і особистісного розвитку набуває дедалі більшої актуальності. Процес розвитку та навчання фахівців усіх рівнів не може бути пасивним і статичним. Навпаки, він має бути активним, мобільним і креативним, а головна мета навчання дорослих – підвищення професіоналізму та конкурентоспроможності фахівця на ринку праці.

1. Теоретичне обґрунтування проблеми

Наукові доробки, присвячені вивченню проблем розвитку освіти дорослих в Україні, регулярно збагачуються новими теоретичними даними. Вчені намагаються визначити оптимальні форми безперервної освіти, наголошують на необхідності інновацій і окреслюють при цьому найрізноманітніші фактори впливу (від середовища, в якому відбувається освітній процес, до компетентностей, які потрібно розвивати).

Багато українських дослідників поділяють думку, що однією з причин гальмування розвитку освіти дорослих в Україні є недосконалість законодавства, а саме – відсутність спеціального закону, який регулюватиме цю сферу. Серед актуальних наукових досліджень у сфері освіти дорослих в Україні варто виокремити праці таких учених, як Л. Лук'янова, О. Ситник, Н. Сорока, Н. Нічкало, І. Прокопенко, Н. Фроленкова, Ю. Зеленін, Л. Тимчук, О. Ільдико, Т. Десятов.

Освіта дорослих є динамічним середовищем, яке потребує постійної актуалізації та своєчасного реагування на тенденції ринку праці, тому науково-педагогічні пошуки з цього напрямку стануть запорукою залучення різних категорій дорослого населення до навчання впродовж життя, їхнього професійного й особистісного зростання.

Метою статті є визначення основних засад, особливостей і складників освіти дорослих в Україні, аналіз вітчизняної законодавчої бази та міжнародної практики реалізації безперервного навчання, окреслення перспективних напрямів розвитку освіти дорослих українців.

2. Методологія та методи

У дослідженні були використані методи аналізу, синтезу, порівняння, обґрунтування, узагальнення наукової літератури, державних нормативно-правових актів і міжнародних документів, що регулюють освіту дорослих.

3. Результати та дискусії

Розвиток освіти дорослих став частиною міжнародної політики в Європейському Союзі та Організації Об'єднаних Націй у другій половині ХХ століття (Українська асоціація освіти дорослих, 2021: с. 15). Зокрема, в Рекомендаціях ЮНЕСКО стосовно розвитку освіти дорослих, ухвалених у Найробі 1976 року, вперше з'явилося визначення освіти дорослих (Сорока Н., 2020). У ХХІ столітті ідея освіти впродовж життя знаходить підтримку майже у всіх країнах і стає домінуючим вектором освітніх реформ.

У Рекомендаціях ЮНЕСКО щодо навчання й освіти дорослих 2015 року визначено, що навчання і освіта дорослих є ключовими компо-

нентами навчання впродовж життя (Українська асоціація освіти дорослих, 2021: с. 15). Тобто термінологія ЮНЕСКО змінилася з «освіти дорослих» на «навчання і освіту дорослих». Це пояснюється тим, що навчальні заходи не обов'язково мають бути сплановані і здійснюватися в інституційних умовах, а можуть бути спонтанними (інформальна освіта).

Профільний інститут ЮНЕСКО відстежує динаміку розвитку освіти дорослих у різних країнах. Зокрема, у звіті 2019 року вказано, що з 2015 року у 57% країн-учасниць дослідження зросла кількість осіб у програмах освіти дорослих. При цьому в 15% країн кількість учасників збільшилась на понад 50% (Українська асоціація освіти дорослих, 2021: с. 16).

Успішний розвиток економіки, суспільства, особистості має супроводжуватися процесом безперервної освіти. Головна ідея цього підходу полягає в тому, що безперервне навчання перестає бути лише одним із аспектів підготовки і перепідготовки фахівця, а стає основним принципом освітньої системи. Аналізуючи загальні засади світової практики освіти дорослих, можна виокремити такі ключові характеристики навчання: безперервність і професійний розвиток, акцент на грамотність і базові компетентності, формування активної громадянської позиції, широке охоплення фахівців, які підвищують кваліфікацію або прагнуть змінити професію, забезпечення якості освіти, орієнтація на саморозвиток та самореалізацію здобувачів освіти, підвищення спроможності фахівця працювати відповідно до вимог економіки та ринку праці.

Політика Європейського Союзу у сфері освіти дорослих має на меті розвиток ключових компетентностей для навчання впродовж життя (знання іноземних мов, цифрових технологій, підприємництва, володіння комунікативними навичками, активне й відповідальне громадянство тощо). Пріоритетом є доступ до освіти впродовж життя всіх соціальних груп незалежно від віку, майнового стану чи культурних особливостей (Українська асоціація освіти дорослих, 2021: с. 15).

Розвиток освіти дорослих – одне з пріоритетних завдань Німеччини, що закріплено в конституції. У країні налічується більше 2000 акредитованих державою і фінансованих із бюджету установ, що займаються освітою дорослих. У Фінляндії система навчання для дорослих містить формальну, неформальну освіту і так звану ліберальну освіту, а координує цю діяльність Фінська асоціація освіти дорослих, заснована ще у 1969 році. Освіта дорослих у Швеції організована широкомасш-

табно завдяки згуртованості зусиль громадськості та держави. Близько 75% шведського дорослого населення постійно навчається (Фроленкова Н., 2020: с. 64–65).

Міжнародні зобов'язання України щодо освіти впродовж життя визначені Угодою про Асоціацію з ЄС (стаття 433). Із часу підписання угоди ведеться активна робота з адаптації української освітньої політики до європейських стандартів, однак досі освіта дорослих в Україні функціонує без належного закріплення на законодавчому рівні.

У 2017 році Законом України «Про освіту» введено термін «освіта дорослих». Стаття 18 цього закону визначає, що освіта дорослих є складовою освіти впродовж життя та спрямована на реалізацію права кожної повнолітньої особи на безперервне навчання з урахуванням її особистісних потреб, пріоритетів суспільного розвитку та потреб економіки (Закон України «Про освіту», 2017). Однак ця норма є загальною і сфокусована здебільшого на післядипломній освіті.

У проєкті Закону України «Про освіту дорослих» від 10 лютого 2022 року, схваленого Кабінетом Міністрів України, пропонується ширший перелік складників освіти дорослого населення, порівняно із затвердженим у Законі України «Про освіту», а саме:

- додаткова особистісно орієнтована освіта і навчання;
- громадянська освіта;
- безперервний професійний розвиток, зокрема післядипломна освіта;
- компенсаторна освіта;
- формаційна освіта ([Проект Закону України «Про освіту дорослих», 2022).

Як бачимо, вводяться поняття компенсаторної та формаційної освіти. Компенсаторна освіта спрямована на здобуття будь-яких рівнів загальної середньої освіти дорослими особами. Формаційна освіта передбачає здобуття професійної, фахової передвищої та вищої освіти особами, у яких перерва після здобуття попереднього рівня формальної освіти становила не менше п'яти років, або здобуття такої освіти за іншою спеціальністю (Проект Закону України «Про освіту дорослих», 2022).

Серед позитивних зрушень у напрямі розвитку освіти дорослих в Україні варто також зазначити, що на початку 2019 року до державного класифікатора професій було включено професію андрагога – фахівця у сфері освіти дорослих (Лук'янова Л., 2021: с. 9).

Згідно з чинним українським законодавством, освіта дорослих може бути формальною, неформальною та інформальною. Формальна освіта

передбачає вивчення освітніх програм в установах, що провадять освітню діяльність, та здобуття рівнів освіти, визнаних державою. Неформальна освіта – це навчання, просвітництво у формі семінарів, курсів, тренінгів, вебінарів, майстер-класів. Інформальна освіта – це індивідуальна пізнавальна діяльність, самоосвіта.

Окремо варто наголосити на значущості розвитку сфери неформальної освіти, яка, з одного боку, забезпечує безперервність професійного розвитку дорослого населення, а з іншого, інтегрує та розвиває ресурси, що знаходяться поза формальним освітнім простором. Можна сказати, що формальна освіта створює загальну базу, а неформальна освіта швидше розвиває її, вдосконалюючи компетентності у тих сферах, що становлять інтерес для самих здобувачів освіти, або формує навички, що виходять за межі цілей формального навчання (вміння долати стрес, критично мислити, працювати в команді, розвивати навички лідера, вміння жити в умовах динамічних змін суспільства тощо).

Головна відмінність безперервної освіти дорослого населення пов'язана з тим, що дорослі, як правило, мають уже досвід освітньої діяльності і навички практичної роботи. Їхні запити більш конкретні та прагматичні, коли йдеться про програми професійної освіти. Крім того, на відміну від освіти дітей і молоді, освіта дорослих має особливі вимоги до організації навчання. Часто вона має жорсткі часові межі, оскільки або здійснюється одночасно з трудовою діяльністю, або відрив від неї гранично стиснутий у термінах. Водночас освіта дорослих зазвичай має більш виражену мотивацію порівняно з освітою молоді. Здобувач освіти дорослих прагне за допомогою освітньої діяльності вирішити життєво важливі проблеми й досягти конкретної мети, а також негайно реалізувати отримані знання, вміння і навички.

Таким чином, виходячи з вищевикладеного, можна виділити актуальні причини необхідності розвитку освіти дорослих в Україні:

– при динамічних змінах, що відбуваються в усіх галузях – економіці, виробництві, юриспруденції, економіці, виробництві, технологіях тощо, потрібні нові знання, які можна отримати, здобуваючи освіту впродовж життя. Для прикладу, пандемія COVID-19 виявила суттєві прогалини в оволодінні цифровими компетентностями дорослого населення;

– міжнародні зв'язки, що постійно розширюються, викликають потребу в розвитку таких знань і вмінь, як володіння іноземними мовами, знання культури різних країн тощо;

– незважаючи на те, що професійна діяльність орієнтована на вузьку спеціалізацію, фахівець повинен розвиватися всебічно, прагнути до особистісного розвитку;

– так само досить очевидно, що безперервна освіта є важливим компонентом процесу взаємодії науки, освіти та виробництва;

– сучасний ринок праці є змінним і гнучким. Тому, щоб залишатися конкурентоспроможним фахівцем, бути професіоналом протягом усієї трудової діяльності, потрібно відповідати вимогам часу.

Динамічний розвиток виробничих і інформаційних технологій, стандартів вимагає від фахівців будь-якої сфери, окрім базових професійних компетентностей, мати ще так звані супутні компетентності, що дозволяють швидко адаптуватися до змін, ефективно освоювати нові види діяльності й інші професії. Крім того, як свідчить міжнародна практика, в умовах економічної нестабільності набуття працівниками додаткових кваліфікацій збільшує можливості їхнього працевлаштування, зміни професії та сфери діяльності, знижує загрозу масового безробіття і, як наслідок, економічної нестабільності та соціальної напруги.

Висновки. Підсумовуючи, потрібно підкреслити, що освіта дорослих наразі є актуальною для фахівців усіх сфер діяльності. Проте всі окреслені особливості характеризують систему освіти впродовж життя як гнучке середовище, яке буде високоефективним лише у разі систематичних змін відповідно до потреб здобувачів освіти та суспільства. У свою чергу, перспективи розвитку освіти дорослих тісно пов'язані з гармонійною взаємодією всіх факторів, що впливають на сучасний процес розвитку особистості. У цьому напрямі провайдери освіти дорослих повинні тісно співпрацювати з іншими структурами, спрямованими на всебічний розвиток громадян.

Водночас варто наголосити, що механічне перенесення закордонного досвіду в українську освітню практику не може бути ефективним. Прогресивні ідеї європейських країн потрібно адаптувати з урахуванням набутого українського досвіду та сучасних соціально-економічних реалій в Україні. Перспективи розвитку освіти дорослих в Україні безумовно пов'язані з державною політикою, бюджетним фінансуванням, реалізацією освітньої стратегії, формуванням у населення культури безперервного навчання, створенням необхідних умов для діяльності центрів освіти дорослих тощо. Сподіватимемося, що з ухваленням Закону України «Про освіту дорослих» вдасться вирішити наявні проблеми, і освіта дорослих стане повноцінним соціальним інститутом, який забез-

печить безперервний процес підвищення освіченості населення, Тільки з огляду на весь спектр факторів, що сприяють розвитку безперервної освіти, можна досягти високих результатів, від яких безпосередньо залежить якість людського ресурсу нашої країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Державна політика у сфері освіти дорослих в Україні (експертне дослідження). *Українська асоціація освіти дорослих*. 2021. URL: https://www.dvv-international.org.ua/fileadmin/files/eastern-neighbors/Ukraine_pics/Vika/REPORT3_VHS_A4_DEC2021_ua.pdf (дата звернення 18.02.2022).
2. Сорока Н. Освіта дорослих як суспільна відповідальність та інвестиції в майбутнє. *Вища школа адвокатури НААУ. Курси з підвищення кваліфікації адвокатів*. 2020. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/osvita-doroslyh-yak-suspilna-vidpovidalnist-ta-investytsiyi-v-majbutnye/> (дата звернення 15.02.2022).
3. Фроленкова Н.А. Освіта дорослих: основні фактори та перспективи розвитку в Україні. *Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи: монографія / За заг. ред. акад. Н.Г. Ничкало, акад. І.Ф. Прокопенка*. 2020. URL: <https://bit.ly/3IZuUCk> (дата звернення 18.02.2022).
4. Про освіту: Закон України від 05.09.2017. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 15.02.2022).
5. Про освіту дорослих: проєкт Закону України від 10.02.2022 № 7039. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1216182> (дата звернення 23.02.2022).
6. Лук'янова Л. Розвиток освіти дорослих в Україні: здобутки й інноваційні задуми. *Освіта і суспільство*. 2021. № 1-2. С. 9. URL: http://naps.gov.ua/uploads/files/press/2021/ois1-2_2021.pdf (дата звернення 15.02.2022).

REFERENCES

1. Derzhavna polityka u sferi osvity doroslykh v Ukraini (ekspertne doslidzhennia). [State policy in the field of adult education in Ukraine (expert study)]. *Ukrainska asotsiatsiia osvity doroslykh*. 2021. URL: https://www.dvv-international.org.ua/fileadmin/files/eastern-neighbors/Ukraine_pics/Vika/REPORT3_VHS_A4_DEC2021_ua.pdf [in Ukrainian].
2. Soroka N. Osvita doroslykh yak suspilna vidpovidalnist ta investytsii v maibutnie. [Adult education as a social responsibility and investment in the future]. *Vyshcha shkola advokatury NAAU. Kursy z pidvyshchennia kvalifikatsii advokativ*. 2020. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/osvita-doroslyh-yak-suspilna-vidpovidalnist-ta-investytsiyi-v-majbutnye/> [in Ukrainian].
3. Frolenkova N.A. Osvita doroslykh: osnovni faktory ta perspektyvy rozvytku v Ukraini. [Adult education: main factors and prospects of development in Ukraine]. *Osvita doroslykh: svitovi tendentsii, ukrainski realii ta perspektyvy: monohrafiia / Za zah. red. akad. N.H. Nychkalo, akad. I.F. Prokopenka*. 2020. URL: <https://bit.ly/3IZuUCk> [in Ukrainian].
4. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017. № 2145-VIII. [On education: Law of Ukraine of 05.09.2017. № 2145-VIII]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
5. Pro osvitu doroslykh: proiekt Zakonu Ukrainy vid 10.02.2022 № 7039. [On adult education: draft Law of Ukraine of 10.02.2022 № 7039]. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1216182> [in Ukrainian].
6. Lukianova L. Rozvytok osvity doroslykh v Ukraini: zdobutky y innovatsiini zadumy. [Development of adult education in Ukraine: achievements and innovative ideas.]. *Osvita i suspilstvo*. 2021. № 1-2. S. 9. URL: http://naps.gov.ua/uploads/files/press/2021/ois1-2_2021.pdf [in Ukrainian].